

Aspecte teoretice și practice legate de măsurile preventive în vechiul și actualul Cod de Procedura Penală

Prezentul articol vine să supună atenției o situație juridică întâlnită în multe dosare penale aflate în faza finală de judecată, mai exact situația inculpaților care nu sunt sub imperiul vreunei măsuri preventive la momentul la care se pronunța hotărârea penală definitivă (fie motivat de faptul că au trecut peste 5 ani de la momentul trimiterii în judecată, fie motivat de faptul că măsurile preventive au fost revocate sau au încetat). După cum s-a putut constata în multe dosare penale, sunt situații în care inculpații înțeleg să părăsească teritoriul României înainte de pronunțarea hotărârii definitive, existând puține posibilități legale ale autorităților de a împiedica acest comportament. Posibilitățile legale de "repatriere" a inculpaților condamnați definitiv sunt și mai puține și depind și de statul străin în care inculpatul a înțeles să se ascundă. Pe lângă aceste motive, conținutul art. 202 alin. 1 C. proc. pen. nu vine să sprijine autoritățile competente, în sensul în care scopul măsurilor preventive nu este și cel al împiedicării sustragerii inculpatului de la executarea pedepsei.

Astfel, pe scurt, scopul măsurilor preventive în Codul de procedură penală în vigoare îl reprezintă asigurarea bunei desfășurări a procesului penal, împiedicarea sustragerii suspectului ori a inculpatului de la urmărirea penală sau de la judecarea ori prevenirea săvârșirii unei alte infracțiuni.

Dispozițiile legale similare din Codul de procedură penală anterior celui intrat în vigoare în anul 2014 prevedeau faptul că măsurile preventive se pot dispune și pentru a se împiedica sustragerea învinutului sau inculpatului de la executarea pedepsei.

Având în vedere recente modificări legislative privind obligativitatea motivării unei hotărâri penale (sentința sau decizie) odată cu pronunțarea acesteia, așa cum statuează CCR prin Decizia nr. 233/2021 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 400 alin. (1), ale art. 405 alin. (2) și (3) și ale art. 406 alin. (1) și (2) din Codul de procedură penală, în practică se întâlnesc din ce în ce mai des situații în care soluțiile sunt amânate de către judecători pentru o perioadă de timp îndelungată (uneori chiar și luni de zile), în raport și de, printre altele, complexitatea cauzelor sau de gradul de încărcare al instanțelor de judecată. Lipsa posibilității dispunerii unei măsuri preventive cu scopul de a împiedica sustragerea inculpatului de la executarea pedepsei poate genera situații în care inculpatul poate părăsi teritoriul României între momentul încheierii dezbaterilor și momentul motivării și cel al pronunțării hotărârii penale (mai ales în cazul în care condițiile prevăzute pentru luarea sau menținerea unei măsuri preventive nu mai sunt îndeplinite).

Pe de altă parte, la momentul intrării în vigoare a actualului Cod de procedură penală s-a avut în vedere (mai mult față de precedentul Cod de procedură penală) importanța instituției prezumției de nevinovație (cea mai veche și cea mai larg discutată și disputată dintre garanțiile procedurale în materie penală) și, mai ales, rolul acestei prezumții în cadrul procesului penal. În acest sens, printre altele, următoarele drepturi fundamentale și principii neputând fi ignorate: până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești de condamnare, persoana este considerată nevinovată (art. 23 alin. 11 din Constituție), orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovația sa va fi legal stabilită (art. 4 din Codul de procedură penală), orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovația sa va fi legal stabilită (art. 6 alin. 2 din CEDO).

Ca parte integrantă a procesului penal, prezumția de nevinovație reprezintă baza procesuală a dreptului la apărare și a celorlalte drepturi acordate suspectului sau inculpatului. Persoana, ca subiect al protecției legale, este apărată astfel contra arbitrarului și a oricărui manifestări abuzive a organelor judiciare prin care i s-ar pune în sarcină fapte penale și s-ar lua măsuri de sancționare a unor asemenea fapte.

Cu toate acestea, se poate considera ca exista anumite lacune legislative în ceea ce privește posibilitatea luarii unei masuri preventive cu scopul asigurării executării pedepsei de către inculpat, generându-se astfel situații în care inculpatul poate parasi teritoriul României până la pronunțarea unei soluții definitive.

Se reține faptul ca, în legislația penală română, conceptul măsurilor preventive datează încă din timpul primelor reglementări procedurale, mai exact Codul de Procedura Penală din timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1864). La acel moment, arestarea preventivă din prezenta reglementare era prevăzută de art. 92 al reglementării anterior menționate, care prevedea faptul ca "*Mandatul de depunere este ordinea de a se aresta, de urgență și pentru scurtu timpul, o persona, care de o cam data nu poate nici a se libera, nici a se aresta dupa toate formele asigurate libertății individuali.*" În principiu, ideea directoare a arestării preventive, aceea de a supraveghea și controla conduita inculpatului, prin limitarea libertății de mișcare a acestuia pe parcursului procesului penal, a fost păstrată până în zilele noastre, chiar dacă pe parcursul a mai bine de 150 ani și alte 3 noi coduri de procedura penală mai târziu, exprimarea și fundamentarea legislativă, apreciem noi, este mai bine adaptată realităților și necesităților sociale actuale.

Din considerente de cursivitate a acestui articol, vom enunța, pe scurt, cele 5 măsuri preventive prevăzute de legislația procedurală penală actuală, acestea fiind: reținerea, controlul judiciar, controlul judiciar pe cauțiune, arestul la domiciliu (o premieră pentru legislația procedurală penală română, aceasta măsura preventivă nefiind prevăzută în codurile de procedura penală precedente) și, cea mai dură dintre cele cinci, arestul preventiv.

Considerăm ca măsura arestului preventiv în actuala reglementare poate fi adesea confundată cu o condamnare *per se*. Aceasta teză se justifică prin duratele deosebit de mari de privare de libertate la care poate fi supus inculpatul în cadrul procesului penal (de maxim 5 ani), acest fapt fiind prevăzut de către art. 239 alin.1 Cod Procedura Penală "*În cursul judecății în prima instanță, durata totală a arestării preventive a inculpatului nu poate depăși un termen rezonabil și nu poate fi mai mare de jumătatea maximului special prevăzut de lege pentru infracțiunea care face obiectul sesizării instanței de judecată. În toate cazurile, durata arestării preventive în prima instanță nu poate depăși 5 ani.*"

Din practica întâlnită, există numeroase cazuri în care un inculpat a fost sub imperiul unei măsuri preventive (arest preventiv și ulterior arest la domiciliu) până la emiterea unei soluții de condamnare în faza de apel a unui dosar penal, iar ulterior a continuat cu executarea pedepsei privative de libertate aplicate de către instanța. Evident, în acest caz, nu s-a pus problema posibilității parasirii României de către inculpat, măsurile preventive fiind menținute pe întreaga durată a procesului penal.

Totuși, trebuie punctat faptul ca durata măsurilor preventive privative de libertate va fi scăzută dintr-o eventuală condamnare la o pedeapsă privativă de libertate. Și se pot întâlni cazuri în care, în dosare cu mai mulți inculpați, un inculpat, față de care nu a fost dispusă nicio măsura preventivă și este condamnat la o pedeapsă privativă de libertate, să petreacă mai mult timp în executarea pedepsei față de un inculpat care a fost sub imperiul unei măsuri preventive pe timpul procesului penal și va beneficia de reducerea duratei de executare a pedepsei, în cazul emiterii unei soluții de condamnare. Punem accentul pe termenul de "privativ de libertate" atunci când ne referim la deducerea duratei acestora din pedeapsa ulterior aplicată, excluzând din aceasta deducere obligatorie pe care instanța de judecată trebuie să o aplice și măsurile preventive restrictive de libertate, mai exact controlul judiciar și controlul judiciar pe cauțiune.

Această constatare este oferită de către instanța de control constituțional prin Decizia Curții Constituționale a României nr. 115/2019 referitoare la respingerea excepției de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 399 alin.(9) din Codul de procedura penală, unde Curtea a prevăzut ca "*deși atât reținerea, arestul la domiciliu, arestul preventiv, cât și controlul judiciar fac parte din categoria măsurilor preventive, măsura controlului judiciar este, spre deosebire de primele, o măsura restrictivă de libertate, iar nu una privativă de libertate (a se vedea, în sens contrar, Decizia nr. 650 din 11 noiembrie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 30 din 14 ianuarie 2015, referitoare la natura arestului la domiciliu). Având în vedere aceste aspecte, rezulta ca este întemeiată opțiunea legiuitorului de a nu prevedea computarea duratei măsurilor preventive restrictive de libertate din pedeapsa închisorii pronunțate, fara a fi încălcate prevederile constituționale invocate.*"

Revenind la scopul masurilor preventive, din punct de vedere al economiei procesului penal, masurile preventive joaca un rol important în ansamblul procesului penal. Instituție a dreptului procedural, masurile preventive sunt aplicate, așa cum este prevazut de catre art. 202 alin.1 al actualului Cod de Procedura Penala, așa cum am menționat anterior, "(...) în scopul asigurării bune desfășurari a procesului penal, al împiedicării sustragerii suspectului ori a inculpatului de la urmarirea penala sau de la judecata ori al prevenirii savârșirii unei alte infracțiuni."

Noțiunea de "buna desfășurare" a procesului penal a reprezentat și obiectul excepțiilor de neconstituționalitate, autorii acestora considerând exprimarea abstracta, lasând loc arbitrarului. Prin **Decizia nr. 744 din 13 decembrie 2016**, Curtea Constitutionala a statuat faptul ca sintagma "buna desfășurare a procesului penal" reprezinta o noțiune care înglobeaza elemente extrinseci procesului penal, cum ar fi ordinea publica, starea de tensiune pentru colectivitate, include prevenirea savârșirii unor fapte prevazute de legea penala de catre alte persoane (prevenția generala) și pedepsirea persoanei banuite de savârșirea unei infracțiuni (promptitudinea dispunerii unei masuri de coerciție)".

În urma jurisprudenței recente, jurisprudența ce a avut în prim-plan sfera aplicarii masurilor preventive dupa condamnarea inculpatului la o pedeapsa privativa de libertate (în concret, facem referire la cazuri în care o persoana judecata în faza de apel, dupa finalizarea dezbaterilor, nefiind sub imperiul vreunei masuri preventive, a parasit teritoriul României, iar ulterior, fața de aceasta s-a pronunțat o hotarâre de condamnare cu executarea pedepsei), înțelegem sa comparăm actuala reglementare a masurilor preventive cu cea precedenta, din aceasta perspectiva.

Astfel, Codul de Procedura Penala anterior, la **art. 136** prevede faptul ca: *În cauzele privitoare la infracțiuni pedepsite cu detențiune pe viața sau cu închisoare, pentru a se asigura buna desfășurare a procesului penal ori pentru a se împiedica sustragerea învinuitului sau inculpatului de la urmarirea penala, de la judecata ori de la executarea pedepsei, se poate lua fața de acesta una dintre urmatoarele masuri preventive: (...)* prevedea, din punct de vedere al scopului masurilor preventive, asemanator actualei reglementari, buna desfășurare a procesului penal ori pentru a se împiedica sustragerea învinuitului.

Totuși, diferența majora consta în faptul ca **actuala reglementare nu mai include sub sfera de incidența a masurilor preventive și faza executării pedepsei**. Acest lucru poate crea o problema în atingerea scopului procesului penal. Actualul Cod de Procedura Penala nu prevede *expresis verbis* scopul procesului penal, așa cum întâlneam în vechiul cod de procedura, care prevedea ca "Procesul penal are ca scop constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni, astfel ca orice persoana care a savârșit o infracțiune sa fie pedepsita potrivit vinovației sale și nici o persoana nevinovata sa nu fie trasa la raspundere penala."

Așadar, sintagma "orice persoana care a savârșit o infracțiune sa fie pedepsita potrivit vinovației sale" risca adesea sa nu își gaseasca aplicarea în realitățile sociale din prezent, întrucât actuala reglementare nu acorda un câmp de aplicare masurilor preventive și asupra fazei executării pedepsei (luând in considerare concepția conform careia procesul penal este alcatuit din trei faze procesuale: urmarirea penala, judecata și executarea pedepsei).

În continuare, menționam ca în expunerea de motive a Codului de Procedura Penala din 1968, se preciza faptul ca "La elaborarea normelor codului de procedura penala s-a urmarit ca ele sa constituie o garanție ca infractorii **nu se vor putea sustrage de la pedepsele prevazute de lege pentru faptele savârșite și ca persoanele nevinovate nu vor fi arestate, trimise în judecata sau condamnate**".

Interpretând extensiv pasajul anterior citat, se poate afirma faptul ca legiuitorul, la acel moment, a avut în vedere faptul ca masurile preventive trebuie sa se aplice pe întreg parcursul procesului penal, inclusiv în faza executării pedepselor, tocmai pentru a nu exista riscul ca inculpat sa se poata sustrage de la executarea acestora.

De asemenea, în continuarea analizei noastre în ceea ce privește excluderea aplicării măsurilor preventive și în ceea ce privește faza executării pedepsei, antamam art. 202 alin. 1 din actualul Cod de Procedura Penală, mai exact sintagma "(...) *sunt necesare în scopul asigurării bunei desfășurări a procesului penal, al împiedicării sustragerii suspectului ori a inculpatului de la urmărirea penală sau de la judecata ori al prevenirii savârșirii unei alte infracțiuni.*"

Astfel, așa cum am precizat anterior, se poate considera faptul ca procesul penal este constituit din trei faze, cea a urmăririi penale, a judecății și a executării pedepsei. Totuși, chiar dacă legiuitorul prevede în cadrul articolului anterior citat faptul ca "*sunt necesare în scopul bunei desfășurări a procesului penal*" se pare ca acesta nu a avut în vedere, odata cu noua reglementare și etapa executării pedepsei. Acest lucru reiese din continuarea primului alineat al aceluiași articol, măsurile preventive fiind aparent prevăzute pentru împiedicarea și sustragerea suspectului ori a inculpatului de la urmărirea penală sau de la judecata, legiuitorul neincluzând în noua reglementare și executarea pedepselor.

Rațiunea excluderii acestei faze procesuale din câmpul de aplicare al măsurilor preventive poate fi datorată faptului ca acestea din urmă au un caracter provizoriu, orientat exclusiv către asigurarea bunei desfășurări a procesului penal.

Argumentarea pe care o găsim pertinentă pentru omisiunea fazei executării pedepsei de către legiuitor în prevederea care vizează scopul măsurilor preventive ar trebui să se datoreze mai degrabă acordării principiului prezumției de nevinovație, care guvernează procesul penal în ansamblul său, unui rol mult mai important (și în concordanță cu rigorile prevăzute de CEDO). Măsurile preventive nu înlătură prezumția de nevinovație ce poartă asupra suspectului sau inculpatului, însă urmăresc buna desfășurare a procesului penal.

Astfel, odată ce această prezumție a fost înlăturată prin emiterea unei hotărâri de condamnare, așa cum reiese din art. 4 alin.1 Cod Procedura Penală "*Orice persoană este considerată nevinovată până la stabilirea vinovației sale printr-o hotărâre penală definitivă.*", nici măsurile preventive nu ar mai avea utilitate în a fi aplicate în executarea pedepsei.

Totodată, măsurile preventive sunt reglementate ca având exclusiv caracter *ante iudicium*, fapt ce face ca aplicarea lor în faza executării pedepsei să fie contrară scopului urmărit de către legiuitor atunci când a elaborat prezentul Cod de Procedura Penală. Astfel, ar fi inechitabil ca măsurile preventive să fie dispuse ulterior condamnării definitive la executarea pedepsei. Însă, măsurile preventive ar putea fi luate (sau menținute) până la momentul efectiv al începerii executării pedepsei pronunțate printr-o hotărâre penală definitivă, având în vedere acea perioadă de timp cuprinsă între momentul încheierii dezbaterilor și pronunțarea hotărârii de către instanța. În acest fel ar putea fi evitate sustragerile inculpaților care, așa cum se poate întâlni tot mai des în practică, aleg să parasească teritoriul țării în favoarea altor state cu care România nu are încheiate acorduri de extradare, fie a caror proceduri le oferă posibilitatea executării pedepselor în respectivele state, într-o manieră mult mai prietenoasă decât cea a privării de libertate.

În sprijinul argumentării vine și art. 399 alin.10 Noul Cod de Procedura Penală "*Dupa pronunțarea hotărârii, până la sesizarea instanței de apel, instanța poate dispune, la cerere sau din oficiu, luarea, revocarea, înlocuirea sau menținerea unei masuri preventive cu privire la inculpatul condamnat, în condițiile legii.*" Însă textul de lege reglementează doar cazul explicit al perioadei de timp dintre faza de judecată a fondului și cea a apelului. Astfel, perioada cuprinsă între hotărârea instanței de apel și punerea în executare a acesteia poate reclama un vid legislativ din punct de vedere al posibilităților pe care organelor judiciare le au la dispoziție pentru a asigura eficiența deciziei penale, inculpații condamnați definitiv putând parasi țara și sustragându-se astfel de la executarea pedepsei. În aceste situații, inculpații, fața de care pe parcursul judecării apelului nu au fost dispuse măsuri preventive, vor putea lua cunoștința de hotărârea instanței de apel, de exemplu, de la adăpostul unor state non-europene și care nu au încheiat convenții bilaterale de extradare cu România.

Imposibilitatea realizării scopului procesului penal în cazul persoanelor condamnate care aleg să parasească teritoriul României în state non-europene sau chiar membre ale UE ale caror legislație permite judecătorilor ca, în anumite condiții, să poată refuza extradarea și să

permița executarea pedepselor în condiții mai favorabile, precum arestul la domiciliu sau controlul judiciar, a devenit o realitate din ce în ce mai întâlnită în ultimii ani.

Apărent, legislațiile statelor membre Uniunii Europene au numeroase diferențe din punct de vedere al condițiilor de extradare sau ale condițiilor ce trebuie îndeplinite pentru realizarea acestui demers. Luând Italia drept exemplu, întrucât numeroase persoane publice din România au urmat calea Peninsulei în ultimii ani în încercarea (și chiar reușita) de a scăpa de executarea pedepselor privative de libertate la care au fost condamnați de către judecătorii români, acest "exod" poate fi justificat de faptul că Legea italiană nr. 69/2005 permitea condiții favorabile celor care urmăreau să se sustragă de la executarea pedepsei în țară, judecătorii italieni putând refuza extradarea pentru numeroase considerente. Totuși, Legea italiană nr. 10/2021 ce privește condițiile extradării modifică fostul cadru legislativ, introducând condiții restrictive pentru judecător în refuzul extradării: *"Atunci când mandatul european de arestare a fost emis în scopul executării unei sentințe sau a unei măsuri de securitate care privează de libertate personală, instanța de apel poate refuza predarea persoanei solicitate care este cetățean italian sau cetățean al unui alt stat-membru al Uniunii Europene cu reședința legală și efectivă sau cu rezidența pe teritoriul italian timp de cel puțin cinci ani, cu condiția să prevadă că această sancțiune sau măsura de securitate se efectuează în Italia în conformitate cu dreptul său intern"*. Astfel, condamnații români și nu numai vor trebui să își pregătească din timp o posibilă mutare pe teritoriul Italiei, mai exact cu 5 ani înainte.

Încercând să abordez o atitudine proactivă, care să depășească simpla constatare a vidului din legislația penală care le oferea condamnaților la pedepse privative de libertate de la executarea acestora, se poate veni cu o alternativă la aplicarea măsurilor preventive după condamnarea inculpatului și până la aplicarea mandatului de executare a pedepsei.

Astfel, după cum am evidențiat și în rândurile anterioare, legislația penală nu permite autorităților luarea unor măsuri preventive după finalizarea procesului penal, mai exact după aplicarea unei decizii de condamnare în apel. Totuși, cu titlu de *lege ferenda*, considerăm că impunerea purtării unor sisteme de supraveghere electronică asupra posibilului condamnat nu ar reprezenta o rasturnare a prezumției de nevinovăție de care se bucură acesta, ci o garanție că procesul penal își va atinge scopul final, facilitând organelor abilitate localizarea condamnatului și arestarea acestuia în vederea executării pedepsei în timp util, împiedicând astfel o posibilă sustragere de la executarea pedepsei, așa cum nu puține au fost cazurile în ultimii ani. Brațările electronice de supraveghere, astfel cum sunt reglementate în legislația națională de către Legea nr. 146/2021 privind monitorizarea electronică în cadrul unor proceduri judiciare și execuționale penale nu se încadrează în categoria măsurilor preventive, aplicarea acestora asupra inculpaților în faza de judecată a apelului cu scopul de a preveni o sustragere a inculpatului de la o posibilă condamnare nu încalca prevederile legale.

Chiar dacă actualul Cod de Procedură Penală nu mai prevede expres scopul procesului penal, reglementarea anterioară prevedea, chiar în art. 1 faptul că *"Procesul penal are ca scop constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală"*. Astfel, raportat la cea de-a doua teză a articolului citat, putem trage două concluzii: (i) prima, faptul că pedepsirea persoanei care s-a dovedit că a săvârșit o infracțiune să nu poată fi realizată în cazul în care aceasta din urmă reușește să se sustragă de la executarea pedepsei, procesul penal neîndeplinindu-și astfel scopul și (ii) cea de-a doua concluzie, aceea că mijloacele electronice de supraveghere precum brațările electronice ar avea o contribuție semnificativă în împiedicarea persoanelor condamnate de la sustragerea executării pedepsei, contribuind astfel la realizarea scopului final al procesului penal.